

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

560 ק"מ 098 תפ"ט פאה תש"פ י"ט א"י י"ן 560
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482

הנושא: 'נאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה'

נעשה מעשה בפועל, ולכן כתב, כי אכן "זהו מחסדי הבורא ית"ש על עושי רצונו, אבל לא מעיקר הדין, וכן כתב החת"ס בחידושי עה"ת (פר' וישלח על הפסוק "ויקרא למקום אל בית אל"): "והנה אע"ג דהלכה כר' יוחנן לדינא דאונסא כמאן דלא עביד ונתבטל התנאי מעיקרא, מכל מקום במצות ה' - בחסדיו ורוב רחמיו עשה עמנו כל הנאנס ולא עשה, מעלה עליו כאילו עשה, אלא על כל פנים אם ימצא אחרי כן בכחו לעשות יעשה כמצותו."

והמורם מדברי החת"ס הללו, שחסד עשה עמנו בורא עולם, כי על אף שלהלכה 'אונסא - כמאן דלא עבד', אבל כאשר יהודי חפץ ומשתוקק לקיים מצוה מסויימת ומחמת אונס נמנע מלקיימה, חסד עושה עמו הקב"ה ומעלה עליו כאילו עשאה ממש.

ובזה יובנו היטב דברי ה'חתם סופר' במס' חולין על דברי הגמרא (חולין פז): "ומעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכיסה את הדם, וחייבו רבן גמליאל ליתן לו עשרה זהובים". וכתב שם החת"ס: "לכאורה נראה, לא שכר שיווי המצוה או הברכה חלילה, מי יכול לשער אורח חיים פן תפלס וכל חפצים לא ישוו בה, ותו מה צריך לשלם לו הפסדו, הלא 'חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאו מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו', נמצא זה שחטף ממנו מצוותו לאו מידי חסריה?"

אך הפרש יש בין העושה מצוה ומקבל שכר, או נאנס ולא עשאו ומקבל שכר, כי זה העושה עובד ה' בשמחה ובטוב לבב - ונשכר על זה, וזה שנאנס מצטער על שלא זכה לעבוד ה', ומקבל שכר שמים על צער, נמצא אף על פי שלענין שכר שמים אין הפרש, מכל מקום דצערא בגופא איכא הפרש, והענישו רבן גמליאל עשרה זהובים לפי שיעור צערא דגופא."

ומבואר בזה, שבעצם שכר המצוה אין שום הבדל בין אם אכן עשה את המצוה בפועל לבין מי ש'חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה', כי גם זה שנאנס על שחבירו חטף ממנו את המצוה, מקבל את שכרו מושלם, וזהו כדבריו הנזכרים, שבקיום המצוות כו"ע מודים 'אונסא כמאן דעבד', וכל החיוב של עשרה זהובים הוא מחמת הצער שנגרם לו.

לעומת זאת בתשו' מהרש"ם (ח"ה ס"ט מ"ו, בסוגריים) כתב, דהא דמעלה עליו הכתוב כאלו עשאה הוא על דרך כ"ף הדמיון, וכמ"ש בתשו' חכם צבי (סי' ע"ז) מכמה דוכתי עיי"ש, והיינו דלא הוי לגמרי כמי שעשה ממש. עיי"ש.

והנה הגמרא במסכת בבא בתרא (י:), מביאה בענין איפרא הורמיז, אמו של שבור מלכא מלך פרס, ששלחה ארבע מאות דינרים לרבי אמי עבור צדקה, ולא הסכים לקבל ממנה. ואילו רבא

הגמרא (סוטה יד.) דנה בשאלה, מדוע משה חפץ להיכנס לארץ ישראל: "דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוה משה רבנו ליכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה, הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. אמר לו הקב"ה: כלום אתה מבקשה אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם."

ולכאורה קשה, דהא קיימא לן (ברכות ו.) 'חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה'. וא"כ הרי משה רבינו רצה במחשבה לקיים מצוות התלויות בארץ ונחשב לו כאילו קיימם ואמאי נתאוה כל כך בשביל להיכנס לארץ לקיים את המצוות בפועל?

והנה בענין "אפילו חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה", דנו בזה האחרונים על פי מחלוקת נודעת בענין אונס, האם אונס כמאן דעבד או כמאן דלא עבד, מקור המחלוקת הוא בירושלמי (גיטין פ"ז ה"ו) ומובא בר"ן על הר"ף במס' קידושין (כה. מדפי הר"ף), והוא "לענין מקדש על תנאי ונאנס ולא קיים התנאי", כגון קידש את האשה על תנאי שאבוא ביום פלוני ומחמת אונס לא הגיע באותו יום. ונחלקו האמוראים בזה: "רבי יוחנן אמר, אונסא כמאן דלא עבד. רבי שמעון בן לקיש אמר: אונסא כמאן דעבד", לרבי יוחנן - נחשב הדבר כלא נעשה, אף על פי שהאונס גרם לזה, ואינה מקודשת, ולריש לקיש - נחשב הדבר כאילו נעשה, כיון שהאונס מנע את קיום התנאי ומקודשת. והעלה הר"ן, דנקטינן להלכה כרבי יוחנן דאונסא כמאן דלא עבד.

וכן פסק הש"ך (ח"מ סי' כ"א סק"ג) להלכה. ואף הוסיף בביאור הענין, כי הגם שהכלל הוא ד'אונס רחמנא פטריה' (בבא קמא כה.), אין זה כי אם במה שנוגע לאדם עצמו, ולא במה שנוגע לחייב את האחרים, כגון שתתחייב האשה להתקדש לזה, לפי שאונס רחמנא פטריה אמרו, אבל אונס רחמנא חייביה לשני לא אמרו, כי מה לו לזה ולאונסו של חברו, מכיון שהוא לא התחייב אלא באופן שחברו יקיים התנאי והרי לא קיים, ולכן אין האשה מחוייבת להיות קשורה לו בקידושין כשלא קיים תנאו.

ובכן, לגבי "חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה", איך יובן ש'מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה', לרבי יוחנן הסובר "אונסא כמאן דלא עבד", ואיך יקבל שכר כאילו עשה המצוה?

כן העיר ה'חתם סופר' (בתשו' ח"מ סי' א') לדברי רבי יוחנן, וז"ל: "אדרבה, אמרו חז"ל מי שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, הרי אמרינן דאונסא כאלו

קיבל ממנה משום שלום מלכות והקפיד עליו רבי אמי. הגמרא בראשית דבריה נימקה את דעת רבי אמי שסירב לקבל את הכסף, בכך שהדבר אסור מכח דברי הכותב: "ביבש קצירה תשברנה" וכו'. לדעת רבי אמי, אם אכן מוכרחים לקבל את הכסף מחמת שלום המלכות, התקנה היחידה היא לתת את הכסף לצורך עניי עכו"ם. למסקנת הגמרא זוהי אכן היתה גם דעתו של רבא שלקח את הכסף, והקפדתו של רבי אמי על רבא שקיבל את הכסף, נבעה מחוסר ידיעתו של ר' אמי שרבא אכן חילק את הכסף לעניי עכו"ם.

רש"י, בהסבירו את האיסור לקבל כסף לשם צדקה מגוי, כתב כך: ביבש קצירה תשברנה - כשתכלה זכות שבידן ויבש לחלוחית מעשה צדקה שלהן אז ישברו. עכ"ל.

דהיינו, שכיון שמעשה צדקה זה מגביר את זכות הגויים אזי יש למנוע מהם לעשותו, כיון שרק על ידי התרוקנותם ממעשי צדקה, יהיה ניתן להתגבר עליהם.

אלא שנשאלת השאלה: מדוע עצם הרצון של איפרא הורמיז לתת כסף לרבי אמי - למרות שסירב, או נתינתו בפועל לרבא - על אף שהוא חילק את הכסף בפועל לעניי עכו"ם, אינו נחשב כבר כזכות לגויים, גם אם בפועל הכסף לא הגיע לעידו, הרי 'הרוצה לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה'?

אולם לפי הסברו של החתם סופר, כי חסד הוא שעושה הקב"ה עם האדם שרצה לקיים את המצוה ונאנס ולא קיימה, יש לומר, כי רק אצל ישראל שמחוייבים בקיום המצוות, עושה עמם חסד זה כדי שיקיימו את התחייבותם. אולם הגויים שאינם מחוייבים במצוות, אין צורך לעשות עמם חסד זה, ולכן כאשר רצו לקיים מצוה ומחמת אונס לא קיימו, לא נחשב להם כאילו עשאו.

אחר גילוי יסוד זה, נראה לתת ביאור חדש מדוע רצה משה רבינו להיכנס לארץ ישראל ולקיים מצוותיה בפועל ולא להסתפק ב'אונסא כמאון דעבד'. כי כל עוד שלא נכנס לארץ ישראל אינו חייב במצוותיה, וחיידוש זה של 'אונסא כמאון דעבד במצוות', נאמר רק כאשר מחוייב במצוות אלו.

לכך ענה לו בורא עולם: "כלום אתה מבקשה אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם". והיינו, מעתה נתחדש שהחסד שעושה בורא עולם עם ישראל 'אונסא כמאון דעבד' במצוות הוא גם בכהאי גוונא שאינו מחוייב במצוה ונאנס ולא עשאה.

ובזה נבין המעשה שהיה הרה"ק רבי הירש מרימנוב ז"ע רגיל לספר בכל שנה כשיישב בסוכה, חסיד אחד אחר חג הסוכות החליט להישאר בסוכתו כל השנה מחמת גודל קדושת המקום וחביבות המצוה. אמנם בהגיע ימות החורף וירד שלג גדול ולא היה יכול לסבול עוד את גודל הקור ובאין ברירה יצא מסוכתו. אבל לאחר מכן התחרט מאוד על מה שיצא ונשבע כי בשנה הבאה, יעבור עליו מה שיהיה אבל הוא בשום אופן לא יצא מסוכתו. וכך היה שלא יצא מסוכתו אף בעת שהקור היה גדול מאוד וכשהרגיש ששוב אינו יכול לסבול עוד, נעשה נס וענן הגביהו ביחד עם כל משפחתו והביאם לארץ אחרת שבה היה מזג האוויר חם. ע"כ.

ולכאורה מה תועלת יש בישיבה בסוכה לאחר ימי חג סוכות שכבר נגמרה המצוה, ואף יש בזה משום איסור "בל תוסיף", אבל משה רבינו בהשתוקקותו להיכנס לארץ ישראל קבע לדורות, שכאשר יש לאדם השתוקקות לקיים מצוה, גם כשאינו מחוייב בה, כגון שעדיין לא הגיע זמנה, בכל זאת ייחשב לו כאילו קיים את המצוה.

[חסידים מספרים על הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ ז"ע שהיה כל עניינו חג הסוכות. בכל ימות השנה, בכל שיחה ששוחחו עמו בכל נושא שהוא, סיבב את השיחה לבסוף שתגיע למצווה האהובה עליו, מצוות סוכה. הוא נהג לבנות סוכה שיש בה שאלה הלכתית. יש דעות שבכל שנה בנה עם בעיה אחרת ויש דעות שבכל שנה עם כמה שאלות. וכל כך למה? הוא רצה שכל אדם שייכנס לסוכתו, ידון עמו בכשרות הסוכה ובצדי הדינים, וכך ידברו על הלכות סוכה ויעיינו בדיניה, כי דבר שמחבבים אותו מדברים עליו ועסוקים בו.

עוד אמרו עליו על רבי נפתלי מרופשיץ, שהיה עוסק בלימוד מסכת סוכה בכל ימות השנה, ואמר שזו סגולה שישרה השלום בתוך ביתו וכפי שהמליץ ה"תפארת שלמה" על המשנה "מי שהיה ראשו ורובו ושולחנו בתוך הבית" מי שהוא עוסק ראשו ורובו בלימוד מסכת סוכה - זה שולח לו ברכה לתוך הבית].

וכמו שכתב בספה"ק סידורו של שבת (ח"ב דרוש ד' פרק ב') בשם הבעש"ט הקדוש ז"ע עה"פ (תהלים ק"ט, פ"ט) "לעולם ה' דברך ניצב בשמים", כי כל אומן העושה כלי לאחר שסיים את יצירתו אין לו עוד שום שייכות עמו, לא כן אצל בריאת העולמות אשר נבראו על ידי אותיות התורה כגון השמים שנבראו במאמר "יהי רקיע בתוך המים", האותיות אלו הם הם קיומם וחיותם של השמים, ואלמלי נסתלקו השגחת האותיות אלו מן השמים רגע כמימרא, היו כל השמים כאפס ואין. וזהו הכוונה "לעולם ה' דברך ניצב בשמים". עכ"ד הבעש"ט.

והנה מה שיש בכל אותיות אלו לקיים את כל הבריאה הוא רק ע"י שעם ישראל קיבלו ומקיימים את התורה כמו שאמרו חז"ל שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם, אם מקבלים ישראל את התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו. ולכאורה יקשה הלא כמה אלפים עולמות עומדין על מצות סוכה או שופר וכדו' ואלו המצוות נעשים רק פעם אחת בשנה וא"כ איך הם קיימים כל השנה? אבל לה"ל מיושב שפיר כי ע"י שהאדם משתוקק כל השנה לקיימם נחשב אצלו כאילו קיימם בפועל.

שבת מברכים חודש אלול:

א. בספר דרכי חיים ושלום מתאר מעמד ברכת החודש בשבת מברכים אלול בהיכלו של הרה"ק מוהרר"א ממונקאטש ז"ע. וז"ל: בשבת מברכין אלול, כשהרים קולו נאדר בקודש לומר "ראש חודש אלול יהיה ביום" - חיל כיולדה אחז לכל השומעים. וכן אחר כך, באמירת "יחדשהו הקב"ה עלינו ועל כל עמו בית ישראל בכל מקום שהם לטובה ולברכה וגו', אחר תיבת "ולרפואה שלימה" היה מוסיף ואומר בקול בכו: "ולתשובה שלימה ולגאולה קרובה ונאמר אמון". ולנוכח, באותה שעה היתה עוברת רוח טהרה על המתפללים עד ש"אם אבן הוא נימוח ופשפש במעשיו". עכ"ל.

ב. מובא בספרים הקדושים, שמי שמתחיל להתחזק ולהתעלות קודם חודש אלול, זוכה לסייעתא דשמיא עצומה בחודש אלול בעשיית התשובה ולרחמים מרובים.

ג. הרה"ק מצאנו ז"ע היה מספר כשבירכו את החודש אלול אצל הרבי הקדוש מלובלין ז"ע, הרי הקירות בכו יחד איתו, מגודל ההתעוררות והתלהבות (גליון מעון דוד).

ד. סיפר מרן הרמ"ח מסלונים זצ"ל (מאמר מרדכי ח"ב עמי רס"ה): הרה"ק מקוברין ז"ע סיפר על עצמו, בימי ילדותו בהיותו כבר שית, והיה שבת מברכים אלול, והוא השתובב כדרך הילדים. ניגשה אליו אחותו וצעקה עליו: משה! הרי כבר בירכו את חודש אלול, והדגים במים זוחלים ורועדים מאימת הדין, ואתה משחק עם הילדים?

ואמר הרה"ק: היא היתה צדקנית, ודבריה נכנסו ללבי, ומאז הכנסתי את עצמי לעבודת השי"ת.

ה. הרה"ק הרדצ"ש מלעלוב ז"ע סיפר על זקינו הרבי ר' משה מלעלוב ז"ע: החל משבת מברכין חודש אלול ראו בביתו פחד ימי הדין והתרגשות ימים נוראים, כל כך עד שכל בני הבית והמשרתים היו מפייסים ומרצים האחד לחברו כמו בערב יוה"כ (קובץ בית דוד).

ו. בספר רזא דעובדא (עמי נ"א) מביא ששמע מהאדמו"ר מוהר"א ז"ל מקרעטשניף זצ"ל, שסיפר מדודו הקדוש מהר"ם מפרימישלאן ז"ע, שבמוצ"ש מברכין אלול, לא רצה פעם לקבל פתקאות מהאנשים שבאו לשבות אצלו בצילו לשי"ק זה, באמרו שכבר הגיעה שבת מברכין אלול ומאיר עדיין לא עשה תשובה.

עוד מובא שם, שהרה"ק רבי אליעזר זאב מקרעטשניף ז"ע"א שהחל משבת מברכין אלול לסיים מדי שבת כל ספר התהילים בציבור בש"ק אחה"צ עד ראש השנה.